

O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA 4K MODELINI QO‘LLASH USULLARI

Parpiyev Odil Olimovich, Qo‘qon universiteti
Filologiya kafedrası dotsent v.b.

odilparpiyev71@gmail.com, tel.: +998996193971

ORCID: 0000-0002-7398-7155

Yo‘ldasheva Naimaxon,
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21170450>

Annotatsiya Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘qish savodxonligi darslarida 4k modeli – tanqidiy fikrlash, kreativlik, kommunikativlik va kolaboratsiya kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik yondashuv sifatida tahlil qilinadi. Maqolada 4k modelining o‘qish savodxonligi bilan metodik bog‘liqligi, matnni tahlil qilish, savol-javob, ijodiy topshiriqlar, bahs-munozara, guruhli ish va raqamli vositalardan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, o‘qish savodxonligi darslarida o‘quvchilarning matnni tushunish, mazmunni qayta ishlash, mustaqil fikr bildirish, muloqotga kirishish va hamkorlikda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha metodik tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: 4k modeli, o‘qish savodxonligi, tanqidiy fikrlash, kreativlik, kommunikativ kompetensiya, kolaboratsiya, interfaol metodlar, multimodal matn, loyiha asosida o‘qitish, boshlang‘ich ta’lim.

Аннотация В данной статье модель 4к – критическое мышление, креативность, коммуникативность и коллаборация – рассматривается как педагогический подход, способствующий формированию ключевых компетенций на уроках читательской грамотности в начальных классах. В статье освещаются методическая связь модели 4к с читательской грамотностью, а также возможности использования анализа текста, вопросно-ответной работы, творческих заданий, дискуссий, групповой работы и цифровых средств обучения. Кроме того, представлены методические рекомендации по развитию у учащихся навыков понимания текста, переработки содержания, самостоятельного выражения мыслей, коммуникации и сотрудничества.

Ключевые слова: модель 4к, читательская грамотность, критическое мышление, креативность, коммуникативная компетенция, коллаборация, интерактивные методы, мультимодальный текст, проектное обучение, начальное образование.

Abstract This article examines the 4C model – critical thinking, creativity, communication, and collaboration – as a pedagogical approach aimed at developing key competencies in primary school reading literacy lessons. The article discusses the methodological relationship between the 4C model and reading literacy, as well as the use of text analysis, question-and-answer activities, creative tasks, discussions, group work, and digital learning tools. It also provides methodological recommendations for developing pupils’ skills in text comprehension, content processing, independent expression of ideas, communication, and collaborative learning.

Keywords: 4C model, reading literacy, critical thinking, creativity, communicative competence, collaboration, interactive methods, multimodal text, project-based learning, primary education.

KIRISH

Zamonaviy ta’lim jarayonida o’qish savodxonligi o’quvchining faqat matnni ravon o’qishi yoki mazmunini qayta hikoya qilib berishi bilan chegaralanmaydi. Bugungi kunda o’quvchi matndan zarur axborotni topishi, asosiy fikrni ajratishi, muallif pozitsiyasini anglay olishi, dalillarni taqqoslashi, matn yuzasidan xulosa chiqarishi va o’z munosabatini asosli ifodalashi lozim. Shu jihatdan o’qish savodxonligi boshlang’ich ta’limda o’quvchining intellektual, nutqiy va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlovchi muhim kompetensiya sifatida qaraladi [1].

O’zbekiston ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning kuchayishi, yangi avlod darsliklarining amaliyotga joriy etilishi va dars jarayonida o’quvchi faolligini oshirishga bo’lgan ehtiyoj o’qish savodxonligi darslarida 4K modelidan foydalanishni dolzarb masalaga aylantirmoqda. 4K modeli tanqidiy fikrlash, kreativlik, kommunikativlik va kolaboratsiya kabi kompetensiyalarni o’z ichiga oladi. Mazkur kompetensiyalar o’quvchini matn bilan faol ishlashga, ma’lumotlarni tahlil qilishga, o’z fikrini asoslashga va jamoada samarali hamkorlik qilishga yo’naltiradi [2].

Maqolaning maqsadi boshlang’ich sinf o’qish savodxonligi darslarida 4K modelini qo’llashning metodik imkoniyatlarini yoritish, har bir kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qiluvchi topshiriq va usullarni tavsiflash hamda ularni dars jarayoniga tatbiq etish bo’yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

ASOSIY QISM

4K modeli o’qish savodxonligi darslarida matn bilan ishlashni mazmunan boyitadi. An’anaviy darslarda o’quvchi ko’proq matnni o’qish, savollarga javob berish va mazmunini so’zlab berish bilan cheklanishi mumkin. 4K modeli asosida tashkil etilgan darsda esa o’quvchi matnni tahlil qiladi, undagi muammo va g’oyani aniqlaydi, qahramonlar xatti-harakatiga baho beradi, muqobil yechim taklif etadi, o’z fikrini og’zaki yoki yozma tarzda ifodalaydi hamda guruh bilan hamkorlikda umumiy xulosaga keladi.

1. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish

Tanqidiy fikrlash o’quvchining matnni yuzaki qabul qilmasdan, undagi ochiq va yashirin ma’nolarni anglashini, sabab-oqibat bog’lanishlarini aniqlashini va muallif fikriga munosabat bildirishini ta’minlaydi. O’qish savodxonligi darslarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun “Nima uchun?”, “Qanday dalil bor?”, “Agar voqea boshqacha kechganida nima bo’lardi?”, “Muallif nima demoqchi?” kabi savollar muhim ahamiyatga ega.

Bu jarayonda INSERT, Venn diagrammasi, Fishbone, Blum taksonomiyasi asosidagi savollar, sabab-oqibat jadvali kabi metodlardan foydalanish mumkin [3]. Masalan, ertak yoki hikoya o’qilgach, o’quvchilar qahramonning qarorini baholaydilar, voqea sabablarini aniqlaydilar va yakun bo’yicha o’z xulosalarini aytadilar. Bunday topshiriqlar matnni anglashni chuqurlashtiradi hamda o’quvchilarni mustaqil fikr bildirishga o’rgatadi.

2. Kreativlikni shakllantirish

Kreativlik o’quvchining matnga ijodiy yondashishi, yangi g’oya ilgari surishi, voqeani boshqa nuqtai nazardan tasavvur qilishi va o’ziga xos yechim taklif etishida namoyon bo’ladi. O’qish savodxonligi darslarida kreativlikni rivojlantirish uchun “Hikoyani davom ettir”, “Muqobil yakun yarat”, “Qahramonga maktub yoz”, “Matn asosida rasm yoki komiks yarat”, “Qahramon nomidan monolog tuz” kabi topshiriqlar samarali hisoblanadi.

Masalan, o’quvchilar matn qahramoniga maktub yozish orqali uning ruhiy holatini tushunishga, voqeaga munosabat bildirishga va o’z fikrini yozma shaklda ifodalashga o’rganadilar. Matn asosida komiks yaratish esa o’quvchilarda tasavvur, izchillik va mazmunni qayta qurish ko’nikmalarini rivojlantiradi [4].

3. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish

Kommunikativ kompetensiya o’quvchining o’z fikrini aniq, mantiqli va dalillar asosida ifodalashini, suhbatdoshni tinglashini, savol berishini hamda muhokamada faol ishtirok etishini nazarda tutadi. O’qish savodxonligi darslarida kommunikativ yondashuv matn yuzasidan savol-javob, bahs-munozara, juftlikda o’qish, rolli o’yin, “Qahramonlar bahsi”, “Matbuot anjumani” kabi metodlar orqali amalga oshiriladi.

Masalan, “Qahramonlar bahsi” metodida o’quvchilar matndagi qahramonlar roliga kirib, ularning qarashlarini himoya qiladilar. Bu usul o’quvchilarni faqat matnni tushunishga emas, balki dalil keltirishga, fikrni asoslashga va muloqot madaniyatiga rioya qilishga ham o’rgatadi [5].

4. Kollaboratsiya va hamkorlikdagi o’qish

Kollaboratsiya o’quvchilarning jamoada ishlash, vazifalarni taqsimlash, bir-birining fikrini tinglash va umumiy natijaga erishish ko’nikmalarini shakllantiradi. O’qish savodxonligi darslarida Jigsaw, guruhli tahlil kartalari, loyiha asosida o’qitish, “Birgalikda xulosa chiqaramiz”, “3-2-1 hamkorlik jadvali” kabi metodlardan foydalanish mumkin.

Masalan, Jigsaw metodida matn qismlarga ajratiladi, har bir guruh o’z qismidagi asosiy fikrni o’rganadi va keyin umumiy mazmunni tiklashda ishtirok etadi. Bu metod o’quvchilarda mas’uliyat, tinglash, fikr almashish va umumiy xulosaga kelish ko’nikmalarini rivojlantiradi [6].

5. Multimodal matnlar va raqamli vositalardan foydalanish

Zamonaviy o’qish savodxonligi matnni faqat yozma shaklda emas, balki rasm, jadval, diagramma, audio, video, infografika va elektron resurslar orqali ham anglashni talab qiladi. Multimodal matnlar o’quvchining idrokini faollashtiradi, matn mazmunini turli belgilar tizimi orqali tushunishga yordam beradi. QR-kodli topshiriqlar, elektron testlar, audio matnlar, videolavhalar va interaktiv taqdimotlar dars jarayonini yanada qiziqarli qiladi.

Bunday vositalardan foydalanishda o’qituvchi texnologiyani maqsadga muvofiq tanlashi lozim. Raqamli vosita darsning bezagi emas, balki matnni chuqur anglash, savolga javob topish, muhokama qilish yoki ijodiy mahsulot yaratishga xizmat qilishi kerak [7].

6. 4K modeli asosida darsni tashkil etish bo’yicha metodik tavsiyalar

O’qish savodxonligi darsida 4K modelidan samarali foydalanish uchun darsni quyidagi bosqichlar asosida tashkil etish maqsadga muvofiq:

- motivatsiya bosqichida o’quvchilar e’tiborini matn mavzusiga qaratish, muammoli savol berish;
- matn bilan tanishish bosqichida ifodali o’qish, kalit so’zlarni aniqlash va dastlabki taxminlarni bildirish;
- tahlil bosqichida sabab-oqibat aloqalari, qahramonlar xatti-harakati va muallif g’oyasini aniqlash;
- ijodiy bosqichda matnni davom ettirish, muqobil yakun tuzish yoki qahramon nomidan fikr bildirish;
- hamkorlik bosqichida guruhli tahlil, rolli o’yin yoki loyiha topshirig’ini bajarish;
- refleksiya bosqichida o’quvchilar o’z xulosalarini bayon qilishlari va darsdan olgan taassurotlarini umimlashtirishlari.

Quyidagi jadvalda 4K kompetensiyalarini o’qish savodxonligi darslarida rivojlantirishga xizmat qiluvchi ayrim metodik imkoniyatlar umimlashtiriladi.

4K komponenti	Asosiy maqsad	Tavsiya etiladigan metod	Kutiladigan natija
---------------	---------------	--------------------------	--------------------

Tanqidiy fikrlash	Matnni tahlil qilish, dalil va xulosani farqlash	INSERT, Fishbone, sabab-oqibat jadvali	Asosli xulosa chiqarish
Kreativlik	Matnga ijodiy munosabat bildirish	Muqobil yakun, komiks, qahramonga maktub	Ijodiy fikrlash va tasavvur rivoji
Kommunikativlik	Fikrni og’zaki va yozma ifodalash	Debat, rolli o’yin, savol-javob zanjiri	Muloqot madaniyati va dalillash ko’nikmasi
Kolaboratsiya	Jamoadi ishlash va umumiy xulosaga kelish	Jigsaw, guruhli loyiha, hamkorlik jadvali	Mas’uliyat va hamkorlik ko’nikmasi

XULOSA

O’qish savodxonligi darslarida 4K modelidan foydalanish o’quvchilarning matnni anglash, tahlil qilish, ijodiy fikrlash, muloqotga kirishish va hamkorlikda ishlash ko’nikmalarini rivojlantirishda muhim pedagogik imkoniyat yaratadi. Mazkur yondashuv dars jarayonini o’quvchi faolligiga yo’naltiradi, matn bilan ishlashni biryoqlama o’qishdan tahliliy, ijodiy va kommunikativ faoliyatga aylantiradi.

4K modeli asosida tashkil etilgan o’qish savodxonligi darslarida o’quvchi matn mazmunini tayyor holda qabul qilmaydi, balki uni tahlil qiladi, o’z munosabatini bildiradi, boshqa fikrlar bilan solishtiradi, muqobil yechimlar taklif etadi va umumiy xulosaga keladi. Shu bois mazkur modeldan foydalanish boshlang’ich ta’limda o’qish savodxonligini rivojlantirish, o’quvchilarda mustaqil fikrlash va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishning samarali yo’llaridan biri sifatida baholanishi mumkin.

Kelgusida 4K modeliga asoslangan dars ishlanmalari, multimodal matnlar to’plami, interfaol topshiriqlar banki hamda baholash mezonlarini ishlab chiqish boshlang’ich sinf o’qish savodxonligi darslarining samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. OECD. (2023). 21st Century Skills and Competency Framework. Paris: OECD Publishing.
2. UNESCO. (2022). Reading Literacy Development in Modern Education. Paris: UNESCO.
3. PIRLS. (2023). Progress in International Reading Literacy Study: International Report.
4. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2020). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing. New York: Longman.
5. Fullan, M. (2021). Pedagogical Innovations and Deep Learning. London: Routledge.
6. Fisher, R. (2020). Teaching Critical Thinking. London: Routledge.
7. Robinson, K. (2019). Creative Schools: The Grassroots Revolution. New York: Penguin Books.
8. Vygotsky, L. S. (2021). Thought and Language. Cambridge: MIT Press.
9. O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni. (2020).
10. O’zbekiston Respublikasi o’quv dasturi: O’qish savodxonligi bo’yicha metodik tavsiyalar. (2023).

11. Sharipov, Sh. (2022). Interfaol metodlar va kompetensiyaga yo'naltirilgan ta'lim. Toshkent.
12. Mamatqulova, M. (2023). Boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligi kompetensiyalari. Toshkent.
13. Dewey, J. (2020). Democracy and Education. New York: Free Press.
14. Larson, J., & Marsh, J. (2022). Digital Literacy and Multimodal Texts. Cham: Springer.
15. Gaynazarova, G. A., Matnazarova, K. O., & Parpiyev, O. O. (2023). Factors and methods of preparing students for professional activities in the conditions of individual training. *Academia Repository*, 4(12), 131-135.
16. Olimovich, P. O. (2023). RIVOJLANISH VOSITASI SIFATIDA TRIZ TEXNOLOGIYASINING XUSUSIYATLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 24(1), 17-20.
17. Mushtariy, O. (2023). Odiljon P. Boshlang'ich ta'lim tizimiga zamonaviy yondashuvlar. *qo'qon universiteti xabarnomasi*, 640-644.
18. G'ulomjon filolog: NO, P. The Harmony Of Characters' Speech And Psychological Portrayal In Nabijon Boqi's "A Tale Of One Love".
19. G'ulomjon filolog: Khodjaev, S., & Abdupattaev, G. (2022). The Problem of Era and Hero in the Work of Murad Muhammad Dost. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, 3(12), 77-81.